

שיבת ציון – הלכות טהרת אבות דיני טומאת שרץ ונבלה

הרב יוסף דוב לובאן, ירושלים, אב ה'תשע"ד, שנב עמ'.

ביום התחלת בניין הבית השני, "בעשרים וארבעה לתשיעי בשנת שתיים לדריוש", "היום אשר יוסד היכל ה'", מצווה הקב"ה את חגי הנביא: "שאל נא את הכהנים תורה" (חגי פ"ב). ומבאר רש"י: "שמא שכחו בגלותם הלכות קודש וטומאה וטהרה". אך השאלות שאותן שואל חגי הנביא, כפי שמסביר אותן רש"י שם ע"פ הגמרא במסכת פסחים (יז ע"א), עוסקות רק בדיני טומאה וטהרה ולא בהלכות קודשים!

נראה שטעם הדבר הוא שדיני קודשים להם נזקק הכוהן העובד הם קצרים ופשוטים – סדר עשיית הקרבנות השונים המבואר בפרק איזהו מקומן, וסוגי המנחות וסדר עשייתן. שאר דיני קודשים עוסקים ברובם במקרים שהדברים לא נעשו כתקנם, ואז אפשר לשאול את חכמי בית הדין שבפתח העזרה. לעומת זאת את הלכות טומאה וטהרה צריך כל הבא אל הקודש לדעת בשלמותן ועל בוריו, לבל יחלל את הקודש בטומאתו.

בדורות האחרונים נתעורר לימוד סדר קודשים ע"י החפץ חיים זצ"ל, כשהטעם העיקרי להתעוררותו בא מתוך ציפיית הישועה, להיות מוכנים לבניין בית אלקינו, שלא נעכב העבודה ח"ו בחסרון ידיעת הלכותיה. וא"כ לא פחות מכך, ואף יותר, צריכים אנחנו להתכונן בידיעת הלכות טומאה וטהרה, כי אע"פ שטומאה הותרה בציבור – ודאי שהסדר הקבוע והשלם של עבודת המקדש יוכל להתקיים רק בשמירת הטהרה כראוי.

אך בבואנו לעסוק בהלכות טומאה וטהרה אנו נתקלים בקשיים גדולים. מלבד הקושי העצמי שבסדר טהרות, וכמו שכותב הרמב"ם בהקדמתו לסדר זה: "שהם דברים קשים מאד כשלעצמם, רבות הספקות ועמוקי העיון" – סדר זה הוא היחיד שאין בו כלל תלמוד מרבתינו האמוראים, לא בבלי ולא ירושלמי. וסיבות אלו, יחד עם זה שהלכות אלו לא נהגו למעשה בזמן הגלות, גרמו לכך שגם חכמי ישראל במשך הדורות עסקו פחות בסדר זה ובבירור הלכותיו, ולפעמים אף הזניחוהו לגמרי, וכפי שכותב הרמב"ם שם:

כי היום בעוונותינו שרכו, אם חזרת על ראשי ישיבות ישראל, כל שכן בתי כנסיות, תמצא שיקשה עליהם בענין זה דבר שנאמרו בו מקראות רבים בתורה ובמשנה ומה שהוא יותר ברור ופשוט מזה.

זכינו ובדורנו נתעורר גם לימוד סדר טהרות ע"י הרב מיכל יהודה לפקוביץ' זצ"ל, וקמו בתי מדרש ללימוד סדר טהרות בעיון. אך עדיין מורגש חיסרון גדול בבירור ההלכות למעשה. אחד החלוצים בעבודה חשובה זו הוא הרב יוסף דוב לובאן שליט"א בספריו המצוינים 'שיבת ציון' על הלכות פרה אדומה, הלכות טהרת הקודש (דיני טומאה וטהרה במקדש בתרומה ובקודשים), והלכות טהרת אבות (דיני טומאת שרץ ונבלה).

בהקדמתו לספריו כותב המחבר:

בין המשניות הקשות והגמרות המפוזרות שבסדר טהרות ולבין פסקי ההלכה של הרמב"ם בהל' טהרה מורגש, דומני, פער גדול. פער בתהליך ה"אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא". הטור והבית יוסף אשר מורגלים אנו אליהם בשאר החלקים הנוגעים למעשה – פסחו על נושאים אלו.

כלומר, מטרת הספרים היא לעשות בסדר טהרות כמעשה הבית יוסף – לסדר את שיטות הראשונים השונות שמתוכן תתברר ההלכה למעשה.

המחבר מברר את ההלכות ממקורן בתורה ובמדרשי ההלכה בתו"כ ובספרי, דרך דברי התנאים והאמוראים במשניות, בתוספתות ובתלמודים, כשהוא מברר גם את שיטות התנאים שאין הלכה כמותם ע"פ כללי הפסיקה, ממשיך בברור שיטות הראשונים השונות, ומביא גם מדברי האחרונים העוסקים בנושאים אלו – בעיקר מפרשי המשנה, ערוך השולחן העתיד, המלבי"ם בביאוריו לתו"כ ולספרי והחזון-איש.

את הספר שלפנינו, העוסק בטומאת שרץ ונבלה, חילק המחבר לשבעה שערים. השער הראשון משמע מעין מבוא להלכות טומאה ובו דן המחבר בשאלה האם יש איסור להיטמא. פשט דברי חז"ל מורה שאין שום איסור להיטמא, אלא רק לכוהן ונזיר בטומאת מת, וכן אסור לכל אדם מישראל להיטמא ברגל, כדי שיוכל לקיים מצוות העלייה לרגל ואכילת שלמים, וכך פסק הרמב"ם. אך המחבר מביא שמשמע מדברי רש"י שיש איסור כללי להיטמא, והוא דן בדבריו ובמקורות האפשריים לשיטה יחודית זו.

בשלושת השערים הבאים דן המחבר בגדרי טומאת שרץ ונבלה ובפרטי דיניהם – דין עורם, עצמותיהם ודמם, הגדרת המיתה, דין בשר שרץ ונבלה שיבש או הבאיש, שיעורם ודיני הצירוף לשיעור, ועוד. השער החמישי מוקדש לטומאת נבלת עוף טהור ודיניה.

השער השישי עוסק בהעברת הטומאה. המחבר מתלבט מאוד בבירור לשונות הראשונים בגדר מגע ואיזו חציצה מעכבת. בהמשך הוא עוסק בדין טומאת בגדים. גם כאן פשט דברי חז"ל מורה שנבלה מטמאה אדם לטמא בגדים רק במשא, ולא במגע (ובשרץ אין טומאת בגדים כלל), אך המחבר מביא רש"י בחולין שממנו משמע שגם

שיבת ציון – הלכות טהרת אבות

במגע מטמאה בגדים. הוא מביא את דברי הרש"ש ותוספות אנשי שם המנסים לבאר את שיטת רש"י, ומוסיף להקשות ממקורות נוספים ומנסה ליישבם.

השער האחרון עוסק בדיני טומאת אוכלין בנבלה (במקום שאין טומאת מגע – בנבלת עוף ובפחות מכזית מנבלת בהמה).

בולט בחסרונו עיסוק בזיהוי שמונת השרצים המטמאים, שעל חלקם נפלה מחלוקת בין רס"ג לרש"י.

הגמרא במסכת שבת (קלח ע"ב) אומרת:

תנו רבנן: כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו: עתידה תורה שתשתכח מישראל, שנאמר: "הנה ימים באים נאם ה' א-להים והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים, כי אם לשמוע את דברי ה'". וכתוב: "ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו".

הדוגמאות שהגמרא מביאה שם לשכחת התורה העתידית הן מהלכות טהרות, והרמב"ם בהקדמת סדר טהרות מוכיח מכאן וממקורות נוספים שסתם 'תורה' היא דיני טומאה וטהרה. הגמרא ממשיכה:

תניא, ר' שמעון בן יוחי אומר: חס ושלום שתשתכח תורה מישראל, שנאמר: "כי לא תשכח מפי זרעו", אלא מה אני מקיים "ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו"? שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד.

ומפרש רש"י:

הלכה ברורה – בטעמים, שלא יהא בה מחלוקת.

ספריו של הרב לובאן עושים לה לתורה שלא תשתכח מישראל, אך כיוון שאין בידינו להכריע בין דעות הראשונים עדיין חסרים אנחנו הלכה ברורה ומשנה ברורה. אמנם מתוך ריבוי העיסוק בהלכות אלו "ישוטטו רבים ותרבה הדעת", ונזכה לבידור הלכות אלו למעשה, להבין ולהשכיל, לשמוע ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים בזבול בית תפארתנו במהרה בימינו.